
Czinke Zsolt:

Szenci Csene Péter a Második Helvét Hitvallás első magyar nyelvű fordítója

Abstract: Péter Csene Szenczi is the first Hungarian translator of the Second Creed

Péter Csene of Szenczi, a native of the Highlands during the century of Reformation and a contemporary of the psalm translator, Albert Molnár of Szenczi. In addition to his pastoral ministry, he was a church leader and renowned theologian at the turn of the 16th and 17th centuries. The author of this study pays tribute to János Molnár, who was also the Reformed minister of Szenc, by unveiling the life and work of the forgotten Péter Csene Szenczi.

Keywords: Peter Szenczi Csene, creed, symbol, II. Helvetic Confession, Reformation

Amikor Molnár Jánosra emlékezünk, akkor akarva-akaratlanul is eszünkbe jut tanári és dékáni szolgálata mellett, lelkipásztori szolgálata, amelyet nagy gondnal, odafigyeléssel, kellő alázattal és némi büszkeséggel végzett Réte, Boldogfa és Szenc gyülekezeteiben. Már csak a névazonosság okán is sokszor emlegette a nagy előd, Szenczi Molnár Albert nevét és a városhoz fűződő viszonyát. S ez talán nem meglepő, mint ahogy az sem, hogy Szenc kapcsán minden magyar reformátusnak a nagy zsoltárfordító jut az eszébe. Azonban Szenczi Molnár Albert mellett méltatlanul keveset beszélünk Szenci Csene Péterről, egy másik nagy fordítóról, a Második Helvét Hitvallás első magyar nyelvre fordítójáról. S ha már 2022-ben volt halálának 400. évfordulója, akkor méltó visszaemlékezni életére, röviden áttekinteni a hitvallás keletkezésének és magyar református vonatkozásainak körülményeit, a magyar egyháztörténetben betöltött szerepét.

Csene Péter 1570-ben született Szencen, később – a kor szokása szerint – felvette szülőfalujának nevét, így Szenci, ill. Szenczi Csene

Péterként jegyzi őt az egyháztörténelem.¹ Tanulmányait szülővárosában kezdte, ahol Szenczi Molnár Albertnek iskola-, s talán osztálytársa is lehetett. Egy 1609. március 20-án kelt levelében maga hivatkozott arra, hogy hajdan Szenczi Molnár Albert tanuló- és asztaltársa volt.² Maga Szenczi Molnár Albert naplójában két alkalommal említette meg őt. Először 1609. április 14-én, amikor Frankfurtból Marburgba vitte Laskai Istvánt, akit feljegyzése alapján Csene Péter ajánlott figyelmébe.³ Másodszor 1614. szeptember 10-én, amikor arra hivatkozik, hogy Komáromban jártakor Csene Péter és Szana Máté osztott úrvacsorát.⁴

1603-tól jókai, majd 1606-tól somorjai lelkipásztor volt, ahol bizonyára nagyon szerethették. Szíjjártó Lukács, Szenczi Molnár Albertnek írt levelében említi, hogy „Csene Péter úr még a somorjaikat gyönyörködteti az élet igéjével, Isten kegyelméből még György napig lesz ott.”⁵ 1611. április 24-ig volt somorjai lelkész, amikor is Dobronoki Miklós lelkipásztor helyébe, Érsekújvárra került, aki Komáromban vállalt szolgálatot. Érsekújvári lelkipásztorként látott neki a Második Helvét Hitvallás fordításának.

Dobronoki Miklós komjáti, érsekújvári, majd komáromi lelkipásztor vezetésével 1592-ben alakult meg az esztergomi érsekség déli részén a „samarjai-”, másképpen a „csallóköz-mátyusföldi-”, majd később „komáromi-” és „felsődunamelléki-” néven jegyzett református egyházkerület, eredetileg öt (drégelypalánki, barshoni, komjáti, komáromi és samarjai) egyházmegyével. Ennek az egyházkerületnek lett második püspöke 1615-1622 között Szenci Csene Péter érsekújvári lelkipásztor, aki korábban még somorjai lelkipásztorként 1608-1611 között, a Samarjai Református Egyházmegye esperese volt.⁶ Megválasztásának sem helyét, sem idejét nem ismerjük, viszont egy 1615. szeptember 8-án, Komjátiban kelt do-

¹ THURY 407. p.

² DÉSI 305. p.

³ SZENCZI MOLNÁR 128. p.

⁴ I.h.

⁵ THURY 407-408. p.

⁶ ZOVÁNYI 519-520. p.

kumentumban, melyben „az ágostai és helvéciai valláson való prédikátorok az Úrvacsora dolgában” megegyezésre jutottak, Szenci Csene Péter a „dunáninnen-i részekben levő helvét hitvallású testvérek püspökeként” szerepel.⁷ Így gyakorlatilag az egyháztörténet-íráspüspökségének kezdetét erre az évre datálja. Ennek ellenére püspökké szentelésére 1616. szeptember 12-én kerül sor Komjátiban, többek között Pathay István dunántúli püspök és Angyal Pál pápai rektor jelenlétében a zsinat keretében.⁸ Melotai István tiszántúli református püspök, a protestánsok üldöztetése kapcsán 1617. november 27-én kelt levelében „orthodox superintendensnek” nevezi, a sérelmek orvoslása miatt kéri felső-magyarországi szolgatársát és vidéke papjait a közreműködésre, már csak azért is, mert az általa pásztortolt egyházkerületben is volt bőven elég sérelem.⁹ Ezt megelőzően hasonló kéréssel fordult hozzá tizenkét vármegye zsinati képviselője az 1617. november 19-én tartott tasnádi zsinaton, majd december 1-jén az abaúj-tornai-, zempléni-, borsod-gömöri- és ungi- egyházmegyék megbízottja lett, hogy egyházi sérelmeik jegyzékével képviselje őket a pozsonyi országgyűlésen, amit ő készségesen meg is tett, de amelyre a katolikus ellennyomás miatt – többszöri próbálkozás ellenére is – csak 1619-ben kerülhetett sor.

Szoros kapcsolatot ápolt más egyházkerületek püspökeivel. Többek között Pathay István dunántúli püspökkel nagyon jó testvéri közösségben volt, kölcsönösen részt vettek egymás zsinatain. Egyházkerületi jegyzőkönyvek tanúsága szerint, előfordult, hogy a dunántúliak zsinatát, egy szokatlannak tűnő időpontban, 1618. január 17-18-án, az ő kérésére hívták össze Pápára.¹⁰

Püspöki teendői mellett irodalmi tevékenységet is folytatott, főleg latinból fordított magyarra teológiai és filozófiai írásokat, bár ezek nem maradtak fenn, csupán utalásokat találunk rájuk. Magánéletének részletei nem ismeretesek. Családjáról annyit tudunk, hogy négy gyermeke: három fia és egy lánya volt. Halálakor Pécs-

⁷ THURY 405-407. p.

⁸ I.m. 411. p.

⁹ KÜR 98. p.

¹⁰ THURY 412. p.

lyi Király Imre búcsúztatója három fiáról: Gergelyről, Istvánról és Jánosról tesz említést. 1622. június 14-én hunyt el, temetésén 82 lelképásztor vett részt.¹¹

Szenci Csene Péter neve a Második Helvét Hitvalláshoz köthető, mint annak első magyar nyelvű fordítója. Maga a mű Bullinger Henrik munkája, aki mint a svájci protestáns városok és kantonok közös hitvallását tette közzé munkáját 1566-ban. A hitvallást egy évvel később fogadta el a debreceni zsinat, s a Heidelbergi Kátével együtt. E két irat – a Heidelbergi Káté és a Második Helvét Hitvallás – az egyetemes református egyház két hitvallási irata, amely a Biblia alapján álló református keresztyén hitünknek pontos kifejezése. A Második Helvét Hitvallás első magyar nyelvű fordítása 1617-ben jelent meg Szenci Csene Péter munkájaként.

Hogy miért éppen Szenci Csene Péter kezdte el és fordította le először magyar nyelvre a Második Helvét Hitvallást? Erre az lehet az egyik lehetséges válaszunk, hogy a Somorján, majd Érsekújvárbán szolgáló prédikátor éppen a földrajzi elhelyezkedésből adódóan, Nagyszombat és Esztergom közelsége és a Pázmány Péter-féle ellenreformáció hatására kezdhett bele munkába. Talán éppen a támadások kivédésére alkalmas egyik lehetséges eszköz lehetett a fordítás, ill. kiadás oka.¹² Pázmány Péter nagy művében, a Kalauzban, éppen ebben az időben támadja a Második Helvét Hitvallást és annak híveit, így a Szenci Csene Péter által elkészített fordítás mintegy biztos védőíratként jelenik meg, s lesz a nép számára valódi confessio.¹³ Ezt alátámasztandó lehet magának a fordítónak előljáró beszéde, aki többek között így fogalmaz: *„mennyi sok hazugságot szóltottanak Krisztus felől és az ő hívei felől a hitetlenek... Mennyi szidalmat, mennyi hazugságot, cáromlást és gyalázatot hallasz keserves szívvvel, óh kegyes Anyám, ki tudná mind elszámolni?”* Éppen ezért volt felettébb szükséges egy fordítás elkészítése, hogy *„a magyar nemzet, ki még ezideig nagy részre nem tudta és nem olvasta, –*

¹¹ THURY 425-426. p.

¹² TÓTH 20. p.

¹³ I.m. 42. p.

megértené világosan és megtudná, hogy nekünk azokkal az eretnekekkel semmi közünk nincsen.”

Az első kiadás eredeti címe: Confessio Helvetica, az az, az keresztyeni igaz hitről valo vallás-tétel melyet elsoeben Helvéciában irtanac és bévettenec, annak utánna 1567. esztendőeben Magyar ország-bannis jovallottanac, bévoettenec ... / magyarul fordittatot az együgyüveknek épületekre és javokra Szenci Csene Peter által. Az előjáró beszéd szerint „Szent György havának tizenkilencedik napján. Ezerhatszáztizenhat esztendőben” (azaz 1616. április 19-én) írta munkáját, melyet a magyarországi eklézsiáknak ajánlott, amit az 1567-es debreceni zsinat Tiszántúli és Tiszáninneni 17 egyházmegegyéje (Váradi, Érmelléki, Máramarosi, Makói, Debreceni, Szatmári, Beregi, Szilágyi, Nyíri, Böszörményi, Nagybányai, Ugocsai, Túri, Károlyi, Zempléni, Ujvári és Borsodi) fogadott el, s amelyet a dunántúli és dunáninneni, valamint a Török birodalom alatt való eklézsiák nagy része is javasolt. Öt üdvözlő vers is megjelent a kötet elején, többek között Béza Tódor jóvoltából is, amelyeket maga Szenczi Molnár Albert fordított magyarra.

Mag a hitvallás 30 részből áll, melyet a niceai, konstantinápolyi, efezusi, kalcedoni és az Athanázius-féle hitvallás fordítása követ. A könyv kiadója az egykori iskolatárs, Szenczi Molnár Albert volt, aki 1616. május 13-án kapta meg a kéziratot Kanizsai Mihály jóvoltából. A magyarra fordított hitvallás nyomtatása május 20-án kezdődött el Oppenheimben.¹⁴

Az első teljes magyar nyelvű kiadásnak Magyarországon jelenleg két ismert példánya található, mégpedig az Országos Széchényi Könyvtárban és a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárában.

A mű létjogosultságát és elterjedését mi sem bizonyítja jobban, hogy még ugyanabban az évben, Debrecenben is megjelent a fordítás latin és magyar nyelvű szöveggel Lipsai Pál kiadásában. Ezt követően 1654-ben Sárospatakon, 1679-ben Kolozsváron, 1713-ban Debrecenben, 1742-ben Kolozsváron, 1743-ban Győrben, 1755-ben Kolozsváron, 1791-ben Debrecenben, 1837-ben Sárospatakon, 1852-

¹⁴ SZENCZI MOLNÁR 160 p.

ben, 1853-ban, 1855-ben Pápán, 1855-ben Debrecenben, 1902-ben Karcagon. Fontos megjegyeznünk, hogy az első kiadást kivéve, sehol nem szerepel Szenci Csene Péter neve, mint fordítóé, így számos esetben az előljáró beszéde is hiányzik a kiadványból. Az 1791-es debreceni kiadás érdekessége, hogy a hitvallást kutató Csáji Pál szerint, Szenci Csene Péter fordításának egy javított változatáról van szó, míg ezzel szemben Erdős József szerint egy egészen új fordítással van dolgunk.¹⁵ Ennek a kiadásnak egy eredeti példánya a Calvin J. Teológiai Akadémia Könyvtárában is megtalálható.

Szenci Csene Péter első magyar nyelvű fordítását követően 1628-ban Pápán megjelent Samarjai János fordítása is. *Magyar harmonia: az az, Augustana es az Helvetica confessio articulussinac egygyezoe ertelme / melyet Samaraeus Janos superattendens ... rendoelt oeszve címen. Ebben a műben Samarjai a Második Helvét Hitvallás teljes fordítását adja közre teljesen önálló fordításként.*¹⁶ 1885-ben elkészül a hitvallás harmadik magyar nyelvű fordítása is dr. Erdős József munkájaként. Először Lugoson jelent meg a Szabad Egyház című folyóirat egyes számaiban,¹⁷ azóta pedig szinte folyamatosan: 1907-ben, 1922-ben Debrecenben, 1932-ben Kolozsváron, 1941-ben Debrecenben, 1954-ben Budapesten, 1955-ben Pozsonyban, 1965-ben Budapesten. A legújabb fordítás Buzogány Dezső munkája, amely a reformáció 500. jubileumi évében, 2017-ben látott napvilágot, s így ez a negyedik magyar fordítása a hitvallásnak. S hogy mi haszna van ennek a nagy műnek, annak ékes kifejezője Kanizsai Mihály üdvözlő beszéde:

„A helvécziai vallást olvasni kívánod?

E könyvet tenni, te magadévá siesd.

Tudni ha kívánod, mit értsenek a hit ágáról,

Akik e vallást tartják és óvják hiven,

Szépen eszedbe vehedd, s nyilván megtudhadd im innen,

Az idvességéről, mit tanítsanak ők is.

¹⁵ MÓDIS 95. p.

¹⁶ I.m. 91. p.

¹⁷ MÓDIS 97. p.

*E vallást magyarul csak azért nyomtatták egészen,
Hogy a hiveknek a tudására legyen.
Ezt ha cselekeszed, sokaknak káromló beszédek,
Hidjed ki tetszenek, ennek utánna szépen.
Azért e könyvet, melyet fordíta deákból
Csene Péter, magyar olvasó lásd meg igen.*¹⁸

Felhasznált irodalom:

- BULLINGER Henrik: *A Második Helvét Hitvallás*. BUZOGÁNY Dezső (ford.). Budapest: Kálvin Kiadó, 2017. ISBN 9789635583683
- DÉSI Lajos: *Szenczi Molnár Albert naplója, levelezése és irományai*. Budapest: 1898
- MÓDIS László: *A Második Helvét Hitvallás magyar és magyarországi kiadásai*. In.: *A Második Helvét Hitvallás története Magyarországon és Méliusz életműve*. Budapest: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1967
- KÚR Géza: *A Komáromi Református Egyházmegye*. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1993. ISBN 80-7149-052-0
- SZENCZI MOLNÁR Albert: *Napló és más írások*. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó, 1984
- TÓTH Endre: *A II. Helvét Hitvallás a Magyarországi Református Egyházban*. In.: Bartha Tibor (szerk.): *Örökségünk és feladatunk*. Budapest: A Református Zsinati Iroda Sajtóosztálya, 1967. 39-48. p.
- TÓTH Endre: *A Második Helvét Hitvallás története Magyarországon*. In.: *A Második Helvét Hitvallás története Magyarországon és Méliusz életműve*. Budapest: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1967
- TÓTH Endre: *Adatok a Második Helvét Hitvallás történetéhez*. In.: *Református Egyház, 1955/VII. évf. 1. sz. 270-278. p.*

¹⁸ THURY 410. p.

THURY Etele: *A Dunántúli Református Egyházkerület története*: Első kötet (I-II. korszak) 1523-1674. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1998. ISBN 80-7149-081-4

ZOVÁNYI Jenő: *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*. Budapest: A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya, 1977. ISBN 9637030158